

En kunnen we nu door naar andere vragen?

Ingrid van Alphen

Het onderzoek dat doorgaans onder de noemer Taal en Gender of Genderlinguïstiek wordt uitgevoerd, is een bonte verzameling van theoretische en empirische studies. De term 'gender' refereert eigenlijk aan grammaticaal geslacht, maar is in de jaren zeventig van de vorige eeuw door Amerikaanse feministen overgenomen uit de Taalwetenschap en voor de sociaal-culturele invulling van 'seks' gebruikt. Linguïsten gebruiken echter nog wel eens de term 'seks', ter onderscheiding van grammaticaal gender. In dit nummer zijn daar voorbeelden van te vinden.

Voor een goed begrip van wat er allemaal onder het begrip 'taal' en in het verlengde daarvan onder het thema 'taal en gender' kan vallen, is het van belang om eerst de hoofdlijnen zichtbaar te maken die te onderscheiden vallen binnen dit onderzoeksdomein.

Allereerst is daar de bestudering van gender *in taal*.

Dit onderzoek gaat over het taalsysteem en de vragen die aan het begin van bijvoorbeeld de tweede feministische golf werden gesteld, zijn qua perspectief vrij helder: hoe reflecteert, construeert en handhaaft 'taal' de mannelijke dominantie? De titel van een belangrijk boek uit die tijd van Dale

Spender, *Man Made Language* (1980), is wat dat betreft illustratief. Onder deze noemer werden stereotiepen, seksismen en androcentrismen in school- en woordenboeken aan de kaak gesteld. Maar ook de discussie over het vrouwonvriendelijke 'juffrouw' valt hieronder. Immers, alleen bij vrouwen werd talig onthuld dat zij nog ongetrouwd, en dus nog 'vrij' waren. In Nederlands-, Frans-, en Duitstalige landen is het taalsysteem op dit punt geruisloos bijgesteld: 'juffrouw' is door deze taalgemeenschappen gewoon 'kwijsgemaakt' (behalve door de Thesaurier in Microsoft Word, zie Thüne, Leonardi en Bazzanella, 2006). Engelstalige landen zitten helaas met een nieuw probleem: daar heeft het geïntroduceerde alternatief 'Ms' niet de plaats ingenomen van 'miss', maar is als derde vrouwelijke aanspreekvorm gaan functioneren: voor 'moderne, werkende, gescheiden en/of lesbische vrouwen' (Pauwels, 2001).

Voor een recent crosslinguïstisch overzicht van gender in diverse talen en hun systemen, verwijs ik naar Hellinger en Bußmann (2002), voor een overzicht van gender in de digitale versie van heel veel talen naar Thüne, Leonardi en Bazzanella (2006).

Een nog steeds terugkerend debat is dat over beroepsbenamingen: is een vrouw een directrice of een directeur? Mortelmans her-

opent in dit nummer deze discussie die in 1975 gestart is door Annie Romein-Verschoor in *De Gids* (Romein-Verschoor, 1975). Na

de wet Gelijke behandeling Vrouwen en Mannen in 1981 dienden ook in Nederland beroepsbenamingen te worden aangepast. Een poging in 1983 tot een regeringsuitspraak werd door de Tweede Kamer getorpedeerd omdat men vond dat niet het Parlement, maar God (GPV, CDA) of de Mens (PvdA) de creator (-trice?) van taal is.

Mortelmans vraagt zich in dit nummer opnieuw af hoe er naar vrouwen verwezen moet worden. Of liever, hoe er naar vrouwen tegenwoordig wordt verwezen en wat eigenlijk het beste zou zijn. Dit soort vragen ligt al meer dan dertig jaar op de (feministische) discussietafel en kan op verschillende manieren worden beantwoord. Mortelmans benadert dit thema niet (alleen) vanuit sociale of maatschappelijke hoek maar vooral vanuit een taalkundige, waarbij zij door middel van een contrastieve analyse met andere talen licht werpt op de mogelijkheden en onmogelijkheden die het genussysteem van het Nederlands aan niet-discriminerend taalgebruik stelt of kan stellen. Tot slot blijkt uit haar twee steekproeven dat het vervrouwelijken van beroepsnamen in het Nederlandse taalgebied, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Duitse, afhangt van de beroepssoort.

Een tweede hoofdlijn in het onderzoek is gender en taalgebruik en het ging daarbij traditioneel om het zoeken naar verschillen tussen vrouwen en mannen. Verschillen in taalverwerving bij meisjes en jongens, verschillen in uitspraak tussen vrouwen en mannen, verschillen in beleefdheid, ver-

schillen in interrumpere[n], in het algemeen: verschillen in gespreksvoering. Het betrof dan stereotiepe en generaliserende vragen als *Zijn meisjes beter in taal? Waarom spreken vrouwen netter? Interrumpere[n] mannen vaker? Stel-len vrouwen meer vragen?* Al ruim een eeuw is er tamelijk vruchteloos onderzoek gedaan naar vermeende sekspecifieke spreekstijlen en in 1996 werd dan ook een voorstel gedaan om het zoeken naar een relatie tussen taal en sekse geheel terzijde te schuiven (zie voor een uitgebreid historisch overzicht Van Alphen, 1999, hoofdstuk 1). Het gebrek aan consistente inzichten omtrent mogelijke sekspecifieke spreekstijlen werd in 1996 mooi verwoord door de linguïstes Bing en Bergvall met de verzuchting: *'Can we now move on to other questions?'* (1996, p.24).

Het voortdurend stellen van de vraag naar sekseverschillen versterkt immers de oude dichotomie en polarisatie tussen vrouwen en mannen. Een probleem bij dit onderzoeksdomein is namelijk dat de gangbare sociolinguïstische begrippen 'taalgemeenschap' of 'sociale identiteit' om groepen mensen te benoemen en taalvariatie te verklaren, moeilijk op vrouwen of mannen is toe te passen. Het valt immers sterk te betwijfelen of ondanks leeftijds-, klasse- en etniciteitsverschillen, vrouwen één taalgemeenschap vormen. Daarbij is het de vraag welke argumenten er zijn om te kunnen spreken van een sekspecifieke taalgemeenschap. Als vrouwen en mannen linguïstisch als twee groepen beschouwd kunnen worden, is dat dan op basis van biologische, psychologische en/of sociologische criteria? Of is er sprake van combinaties daarvan of zelfs van geheel andere criteria? Indien er dan toch onderzoek gedaan moet worden naar gender en taal is het beter om de blik te richten op locale spreekpraktijken. In 1992 was

namelijk door Eckert en Mc-Connell-Ginet (1992, p.454) de aanbeveling gedaan om onderzoek naar taal en gender voortaan uitsluitend te beperken tot nauw omschreven talige domeinen: *'communities of practice'*. Vanaf die tijd hebben dan ook verschillende onderzoeken vanuit dit perspectief plaatsgevonden. Een eerste evaluatie daarvan is te vinden in Bergvall, Bing en Freed (1996) en een speciaal themanummer in 1999 van *Language in Society*. In 2003 verscheen het eerste handboek: *Handbook of Language and Gender* (Holmes en Meyerhoff), in 2006 ging het tijdschrift *Gender and Language* online, na een lange – en bekende – discussie over wel of geen segregatie van genderonderzoek. Ook was inmiddels het onderzoeksdomein uitgebreid tot cyberspace: het taalgebruik en taalgedrag van vrouwen *on line* (zie bijvoorbeeld Spender, 1995).

Helaas is de buitenwereld niet echt op de hoogte geraakt van de hernieuwde inzichten binnen het vakgebied en duiken stelselmatig stereotiepe – generaliserende – opvattingen op over 'vrouwelijk taalgebruik' (zelden: 'mannelijk taalgebruik'). Dat 'leken' blijven vasthouden aan stereotiepe opvattingen is kwalijk maar misschien te vergoelijken, maar dat tegenwoordig zelfs ook binnen de

(Taal)wetenschap weer wordt gezocht naar biologische oorzaken is minder makkelijk te accepteren. Zie bijvoorbeeld het nieuwe denken over de 'ethologische' grondslag van een mogelijke hoge 'afhankelijke' vraagtoon bij vrouwen (in: Van Alphen, 2004). En in het kielzog van de recente aandacht voor taal en cognitie lijkt ook de tijd weer gekomen voor een zoektocht naar neuro-psychologische verschillen tussen de seksen (sic). Voor wat betreft de relatie tussen taal en denken (nu: 'taal en cognitie' of 'linguïstisch relativisme')

is het onderzoek van bijvoorbeeld cognitief psychologe Lera Boroditsky naar de invloed van grammaticaal gender op de perceptie van personen in diverse talen echter wel interessant en vernieuwend te noemen (onder anderen Boroditsky, Schmidt & Philips, 2003).

Onder de algemene noemer 'taalgebruik' vallen dus verschillende niveaus van taalgebruik en taalgedrag en opvallend genoeg hebben ze ook elk hun eigen verklaringen of theorieën. Het is dan ook niet voor niets dat zowel Dorian de Haan en Elly Singer, die 'taalgebruik' van jonge kinderen bestuderen, als Erica Huls die 'taalgebruik' van politici analyseert voorafgaand aan hun artikelen ruim de tijd nemen voor de plaatsing van hun onderzoek in de reeks theorieën die in het verleden zijn geponeerd: van aangeboren tot gesocialiseerd, van deficiënt tot dominantie, van differentie tot constructie. Beide artikelen zijn een goede illustratie van het meest recente en meest vruchtbare type onderzoek, namelijk dat naar gender en taalgebruik in

specifieke spreekpraktijken: *communities of practice*.

De Haan en Singer richten zich dan ook met moderne blik op het taalgebruik van jonge multi-etnische kinderen in een specifieke context, namelijk conflicten, en in een specifieke situatie: het kinderdagverblijf. Zij onderzoeken gedetailleerd het verbale gedrag in termen van conflictmanagement bij peuters onderling met verschillende etnische achtergronden. Hun onderzoek is een duidelijke illustratie van een nieuwe benadering: niet langer alleen *middle class* kinderen en niet langer oudere kinderen. Hun bevindingen vormen een goede basis voor meer onderzoek naar interactie van verschillende meisjes- en jongenspeuters in verschillende contexten. Zij laten zien dat kwantitatief onderzoek belang-

rijke aanknopingspunten biedt voor keuzen ten behoeve van een diepgaande analyse naar taalgebruik in een specifieke sociale praktijk.

Huls analyseert in haar artikel eveneens een specifieke spreekpraktijk, namelijk vraagontwijking ('Haagse antwoorden') in politieke interviews.

Zij richt zich niet alleen op de gender van de politici, maar ook en vooral op de invloed van contextfactoren. Ze laat zien dat vraagontwijking veel verschillende vormen heeft, die de politici afhankelijk van de context inzetten. Intrigerend is haar bevinding dat de vrouwelijke politici meer rekening houden met contextfactoren dan de mannelijke. Bij de interpretatie van haar resultaten gaat Huls gedetailleerd in op de verklarende theorieën die er in de loop van de jaren op het gebied van gender en taalgebruik zijn gehanteerd. Daardoor is dit artikel een mooi en recent voorbeeld van onderzoek waarin theorie en empirie samenkomen.

Van Alphen opent in haar bijdrage een nieuw onderzoeksgebied, en wel dat van de fictieve interactie, in het bijzonder *direct reported speech* (citeren in de directe rede). Zij geeft een voorzet tot verder onderzoek naar genderconstructie door middel van pseudo-citaten en het in de mond leggen van woorden bij een ander. Aan de hand van een reeks voorbeeldanalyses laat Van Alphen zien hoe het sprekend (laten) opvoeren van mensen in alledaagse

en politieke gesprekken strategisch kan worden ingezet. Plotseling lijkt geruisloos een nieuw vehikel de taal te zijn binnengedrongen waarmee 'al

citerend' zowel stereotiepe beeldvorming als machtsongelijkheid wordt gecreëerd. Omdat dit artikel zowel genderconstructie *in de citaten* behandelt, als de wijze *waarop* mensen

elkaar of zichzelf citeren, verbindt het beide onderzoeksdomeinen: gender in/en taal.

Het artikel van Van Wieringen valt niet direct onder de taalwetenschappelijke traditie maar maakt wel creatief gebruik van de inzichten uit de linguïstiek. Van Wieringen beschrijft het 'talige bestaan' van onder anderen het bijbelverhaalpersonage Delila in Richteren 16 met behulp van een computerondersteunende syntactische analysemethode. Haar onderzoeksobject behelst – in tegenstelling tot de andere bijdragen die over gesproken interactie gaan – de geschreven taal en heeft dan ook raakvlakken met de tekstlinguïstiek en de narratologie. Door middel van een kritische intertekstuele analyse ontrafelt Van Wieringen de rollen van de vrouwelijke personages in het levensverhaal van Simson, en in het bijzonder Delila, op een vernieuwende wijze binnen de bijbel-exegese.

Uit deze korte inleiding op dit themanummer blijkt wel dat de hier gepresenteerde artikelen de veelzijdigheid van het vakgebied reflecteren. Wat ook blijkt is dat de omgang tussen linguïsten en feministen een zegenrijke is geweest, en nog steeds is. Dat het niet gebleven is bij het uitlenen van het woord 'gender' alleen, is niet verwonderlijk gezien de fundamentele rol die taal heeft in het menselijk en maatschappelijk bestaan. De vraag of en in hoeverre taal een rol speelt bij het in stand houden van de (veronderstelde) ondergeschikte positie van sommige vrouwen in verschillende domeinen is en blijft dus voor velen van belang.

Literatuur en verder lezen

Alphen, I.C. van (1999). *Variatie in verbale interactie (v/m). Een sociolinguistisch onderzoek naar de vorm en de functie van het taalgebruik van adolescente meisjes en jongens*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam: Academische Pers B.V.

<http://home.medewerker.uva.nl/i.c.vanalphen/>

Alphen, I. C. van (2004) 'How to do things with questions: interactional power and stance taking'. In: Comorovski, I. & M. Krifka (2004). *Proceedings of the Workshop Syntax, Semantics and Pragmatics of Questions*, 16th European Summer School on Logic, Language, and Information (ESSLLI), Nancy, France, pp. 58-66.

Bergvall, V.L., J.M. Bing & A. Freed (Eds.) (1996). *Rethinking language and gender research. Theory and practice*. London: Longman.

Boroditsky, L., Schmidt, L.A. & Phillips, W. (2003). Sex, syntax and semantics. In D. Gentner & S. Goldin-Meadow (Eds.). *Language in mind: advances in the study of language and thought* (pp. 61-78). Cambridge, MA, London, UK: The MIT Press. Download <http://www-psych.stanford.edu/~lera/papers/gender.pdf>.

Eckert, P. & McConnell-Ginet, S. (1992). Think practically and look locally; language and gender as community-based practice. *Annual Review of Anthropology* 21, pp. 461-490.

Hellinger, M. & H. Bußmann (Eds.) (2002). *Gender across languages, the linguistic representation of women and men*. Amsterdam: John Benjamins.

Holmes, J. & M. Meyerhoff (Eds.) (2003). *Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell.

Pauwels, A. (2001). Spreading the feminist word? A sociolinguistic study of feminist language change in Australian English: The case of the new courtesy title 'Ms'. In M. Hellinger & H. Bußmann (Eds.) *Gender across languages*. Amsterdam: Benjamins, pp. 137-151.

Romein-Verschoor, A. (1975). Over taal en seks, seksisme en emancipatie. *De Gids* 138, 1/2. 3-29.

Spender, D. (1980). *Man made language*. Londen: Routledge and Kegan Paul.

Spender, D. (1995). *Nattering on the net: Women, power and cyberspace*. Melbourne, Australia: Spinifex.

Thüne, E.-M., S. Leonardi & C. Bazzanella (Eds.) (2006). *Gender, language and new literacy: a multilingual analysis*. London: Continuum.

URLs

International Gender and Language Association:
<http://www.lancls.ac.uk/fass/organisations/igala/index.html>

Journal Gender and Language

<http://www.equinoxjournals.com/ojs/index.php/GL>

